

ВИМІРИ ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ XVII–XVIII СТОЛІТЬ

Називаючи духовними лише ті твори художньої літератури, в котрих порушуються проблеми віри та релігії, ми не тільки самі наражаємося на найпростіші запитання про духовність цього виду мистецтва взагалі, а й мимохіть налаштуємо його реципієнтів на підсвідоме сприймання творів літератури як бездуховних – політико-ідеологічних, раціонально-прагматичних тощо, а, найстрашніше, такими, з допомогою яких письменники творять свою власну та видавничо-торгівельну «касовість». Але в тому то й справа, що одні й ті ж самі митці слова нинішнього й минулих (і особливо давно минулих) століть пишуть твори як суто релігійного, так і суто світського характеру – і вірші, і прозу, і драматургію, а нерідко й поєднують у одних і тих же творах питання віри й матеріально-суспільних стосунків між людьми (поезії Ф. Прокоповича, трактати Г. Сковороди, анонімна драма «Милість Божа» та сотні інших).

На цей раз звертаємо увагу на поезії тих авторів XVII–XVIII ст., імена яких досить надійно оселилися хіба що на сторінках багатотомних видань історій української літератури.

Так, Олександр Матура та Гаврило Дорофієвич, належачи до гурту друкарів, перекладачів і поетів XVII ст., діяли під патронатом архімандрита Києво-Печерської лаври Єлисея Плетницького.

А крім того разом із Памвою та Степаном Бериндами, Лаврентієм Зизанієм, Тимофієм Вербицьким та кількома іншими Лаврського гуртка поетів.

1614 року вийшла збірка віршів О. Матури «Іже во святых нашего Іоанна Златоустого». А першим у цій збірці було надруковано вірш «Візерунок чеснот превелебного у Бозі...».

Уже назва збірки вказує не на безпосередню сутність вірування Златоуста, а на ту його «святість», котра стала наслідком цілого «візерунку чеснот», тобто позитивних заслуг і досягнень.

Далі поет акцентує увагу християн на правилі: коли «... *ба-тько побожний – і син святоблиивий*» [УЛ 1997: 154], тобто на

тому, що набожність батьків може породити й святість дітей. А тому він твердить, що християнство – *«справедлива й чесна віра»* [УЛ 1997: 154]. Та й більшість подальших рядків поезій О. Матури свідчать про те, що автор написав збірку таких досить повчальних творів, які налаштовували тодішнього читача як мінімум на дві основні цілі.

По-перше, автор постійно спрямовує читача на реальне добротворення, а по-друге, з такою ж настирливістю застерігає його від будь-якого злодіяння – від усього того, що суперечило б не тільки абстрактно-філософській моралі в цілому, а й конкретно-життєвським принципам спілкування православного селянства.

На переконання поета глибоко набожна людина завжди повинна уникати *«... грішних, не розумних чвар»* [УЛ 1997: 154], – лише тоді вона буде почувати себе упевненою й спокійною.

І справді праведну поведінку людини не може *«схитнути»* ні *«вражий вітер»*, ні *«спокуси»*, вона здатна стояти вище *«виплодків гордині»*.

Констатувально-процесуальна назва наступної поезії (*«Фундування друкарні»*) не несе в собі навіть натяку на одухотворення людської діяльності, а тому О. Матурі довелося доводити, що *«... до Божих справ душею прихильна»* та людина, котра *«примножує віру»* з допомогою книг, адже з їхньою допомогою *«вчення отців святих квітне серед миру»* [УЛ 1997: 155]. Але тут не обійшлося й без підлабузницького прохання автора до Бога, щоб він *«нагородив стократ»* конкретного засновника друкарні Єлисея Плетенецького.

Гавриїл Дорофієвич у вірші *«На заздрість, саму для себе шкідливу»* порушив проблему однієї з найпоширеніших і найнебезпечніших рис людського характеру – проблему заздрості, котра в християнстві трактується як *«незадоволення людини тим, що Бог залишив щось у Себе, або наділив іншій людині те, що заздрісник палко бажав би собі. Заздрість слід рішуче позбавлятися»* [УЛ 1997: 153].

Автор пише:

*Знаю: Бог хоч на добро всім допомагає,
Але заздрості в житті чомусь не долає* [УЛ 1997: 156].

Оскільки заздрість, на думку Дорофієвича, завжди стоїть на перешкоді добротворенню, вона всім ненависна, а тому поет хотів, щоб заздрість «сама себе з'їдала».

Тобто це одна із тих заповідей християнства, порушення якої спричиняє у поведінці людини дискомфорт, перетворює її на злобиву й чорну.

Поезії Даміана Наливайка також дуже цікаві з точки зору духовності.

Так, у вірші «До того, хто доброго сумління» (1607) автор не просто тлумачить зміст поняття «сумління», а й указує на його функцію:

*Хто добре сумління має,
Воно за провину терзас
І зразу життя поправляє [УЛ 1997: 157].*

А далі він подає пораду щодо того, як має людина керуватися сумлінням:

*Письмо Бог неписане дав –
Сумління, – щоб кожен подбав:
Усі починав свої справи,
Судивши себе без обави [УЛ 1997: 157].*

І якщо читач потрапляє в стан, який деякі європейці називали психомакією – глибоке відчуття провини, Д. Наливайко радить широ перейматися цим станом і неодмінно виправляти скоєні в реальному житті гріхи:

*Найменші гріхи поправляй
На вічний суд не залишай,
Бо гріх коли знайде тебе,
Нічим не врятуєш себе [УЛ 1997: 157].*

У цих рядках і не грішна (чи навіть праведна) людина неминуче відчуває переконливе й суворе застереження від світського життя, від бажання злегковажити душею перед мирськими спокусами.

У наступному вірші цього ж поета («На старожитній клейнот ясновітних та вельможних князів Острозьких») мова йде про тих людей, котрі вже мають і великі заслуги перед церквою, релігією. Автор спочатку віддає їм належне за всі ці заслуги пе-

ред народом: князям Острозьким за те, що багато зробили на ниві освіти й науки України, автор називає їх тими людьми, що «ідуть предвічно із дарунків Бузьких» [УЛ 1997: 158].

Проте, поет і цим людям дає поради щодо того, як їм убезпечитися від небажаного честолюбства, котре нерідко штовхає людину на злотворення.

В. Колосова та В. Кречотень у передмові до першого повного видання творів Івана Величковського зазначали: автор є справжнім поетом, а не віршотворцем, оскільки не лише віртуозно володів поетичним словом і тому міг творити колоритні образи та влучні дотепи, а й цілеспрямовував читача на справжню глибокодумну мудрість.

На думку В. Колосової, І. Величковський – «був типовою людиною епохи бароко – ренесансна життєрадісність і життєлюбність поєднувались у ньому з глибокою, щирою релігійністю...» [Величковський 1972: 8]. Може саме тому автору насторожував кожен (навіть прихований) прояв брехні.

Так, у збірці поезій «Зегар з полузегарком» поет пише:

*Тяжка рана тому є без міри:
Хто правду мовить – а нема довіри*

[ХДУЛ 1967: 258].

Про почуття міри в матеріальному плані пише автор в епіграмі «Трохи, нічого, надміру, досить»:

*У вбогого трохи є, в жебрака – нічого,
Понад міру – в багача, а досить – ні в кого*

[ХДУЛ 1967: 258].

Хіба це не найкраща характеристика сучасного вщент обездуховленого суспільства?

У вірші «До читача» знову говориться про заздрість, але на цей раз – про заздрість тиху:

*Читач цього, як хвалить все, то – дурний, але
Як зовсім нічого, то – заздрісний*

[ХДУЛ 1967: 259].

Передмову до збірки віршів «Млеко от овцы пастыру належное» І. Величковський розпочав словами: «... всемогутний Бог дав мені попрацювати» [ХДУЛ 1967: 260], – а завершив

характеристикою самого себе як людини високодуховної: «Любові твоєї і всіх благ желатель» [ХДУЛ 1967: 256]. У самій же збірці автор традиційно застерігає всіх людей від злоторень та гріхопадіння.

Не обійшовся поет і без відвертої іронії:

*Остав молитву, дѣвство растли, злых чти, друже,
Лѣность люби, сохраняй злость, лай добрых дуже.
Возненавижд трезвенных, пяниц люби зѣло
Гордых почитай, злослов смиренных всецѣло*

[ХДУЛ 1967: 258].

Данило Братковський у збірці «Світ, розглянутий по частинах» порушив майже всі сьгоднішні найважливіші проблеми. Чому у світі є щасливі і нещасні? Як прожити життя достойно? Чому є багаті й бідні? А його відповідями на поставлені питання поет також заслужив звання високодуховної особистості: «чоловік учений, поет, святого благочестя нерушний блюститель» [ХДУЛ 1967: 261–262] – написав про нього Самійло Величко.

Та багато чого в житті поет так і не зрозумів. Так, у вірші «Мінливість світу не зрозуміти» він пише:

*Ой, що то диво буває на світі,
Що тому смішки, тому сльози лити.
Один здоровий, а інший хорує,
Один щасливий, а інший горює.
Хто з болю стогне, хто радість голосить,
Хто їсть паштети, а хто хліба просить*

[ХДУЛ 1967: 262].

І справді чи міг тодішній «святого благочестя нерушний блюститель» зануритися в життя настільки, щоб зрозуміти: люди були, є й напевне будуть такими представниками тваринного світу, які в процесі їхньої мільйонолітньої еволюції навчилися (при можливості) оволодівати багатьма сигнальними системами (розвиватися фізично, інтелектуально та духовно); справжніми людьми стають лише ті з них, хто, оволодівши своєю тваринною основою й природою, доростає духовного (хоча б у вирішальні моменти життя).

Усе це підтверджується роздумами автора в таких віршах, як («Порада», «Піють півні», «Диспут убого з паном»). Там поет не тільки застерігає, забезпечує читача від творення зла, не лише радить представникам різних соціальних верств здійснювати добротворчі дії та вчинки, а й залишає за кожною людиною право й можливість самому, відповідно до християнських заповідей, визначитися й одухотворюватися.

Тобто Д. Братковський, на відміну від більшості його сучасників, найреалістичніше побачив справжнє одухотворення людини взагалі, а релігійні заповіді та світські повчання покликані лише сприяти всьому тому.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Величковський 1972 – Величковський І. Твори. – К.: Наукова думка, 1972. – 252 с.
УЛ 1997 – Українська література XI-XVIII ст.: Хрестоматія з коментарями / Упоряд. Є. Карпіловська, Л. Тарновецька. – Чернівці: Видавництво «Прут», 1997. – 368 с.
ХДУЛ 1967 – Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.). / Упорядник О. Білецький. – К.: Радянська школа, 1967. – 784 с.

Анатолій Новиков

ПЕРШІ ГРОМАДСЬКІ ТЕАТРИ В УКРАЇНІ

Епоха Відродження ознаменовується заснуванням у найбільших європейських містах стаціонарних театрів. Перший такий театр виник у XVI ст. в Італії. Відомий він як народна комедія масок. Особливо великих успіхів новий європейський театр досягає на межі XVI–XVII століть з появою театрів Лопе де Вега (автора так званої «нової комедії») в Іспанії і В. Шекспіра в Англії, а також театру Мольєра у Франції (друга половина XVII ст.).

У першій половині XVII ст. подібний театр народжується в Польщі. Поштовхом до цього послужили виступи однієї з італійських труп, що гастролювала при дворі польського короля Владислава IV. Авторами перших польських драматичних творів були Твардовський («Дафніс, перетворена в лаврове дерево») і Кохановський («Відправа грецьких послів»).